

Gnmz Türkiye Alevliğinin Sosyolojik Tezahrleri ve Problemleri zerine Bir Değerlendirme*

Selim EREN**

Abstract

An evaluation of the sociological manifestations of contemporary Alawites in Turkey and their problems. Alawites is known mainly for its religious identity among other factors. This religious dimension has been, and still is, subjected to transformations/changes. As a folk religiosity the Turkish Alewites still experiences transformations in accordance to the social fluctuations affected by domestic migrations, urbanization, and leading economical, political and ideological tendencies. The status of Alawi religious leaders, the form of Alawi community organisation, the types of religiosity in daily life, the representation of religiosity and the demands of the Alawi communities are the main fields in which these transformations are acutely observed.

Key Words: Religion, Alawites, Bektashis, Sociology of religion, Folk religiosity

Giriş

Alevilik, Türkiye’de ağırlıklı olarak son yirmi beş yılda üzerinde yoğun bir şekilde durulan dinî, etnik, siyasi ve ideolojik yönü ile öne çıkan toplumsal olgulardan biridir. Alevilik zerindeki yoğun bilimsel ve popüler merakın oluşmasında, Türkiye’de yaşanan genel değişim parametrelerinin etkide bulunduğunu tahmin etmek zor değildir. Bu bağlamda, Türk toplumunun gerek gler, gerekse dünya standartlarına uygun her türlü iletişim imkânına sahip olmasının getirdiği bilgilenme ve bildiklerini sınama/karşılaştırma fırsatının, söz konusu değişimin ortaya çıkardığı en belirgin sonuçlardan bir kaçı olma özelliği taşımaktadır.

* Bu alışma, 4-5 Temmuz 2008 tarihinde gerçekleştirilen *Din Sosyolojisi V. Koordinasyon Toplantısı ve Günümüz Türkiye’sinde Din-Toplum İlişkileri Sempozyumu*’nda sunulan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

** **Yrd. Doç. Dr.**, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bu çalışma, tarihsel, dinsel ve siyasal nitelikli önemli tartışmaların içerisinde yer almış Alevilik konusunu, detaylı bir şekilde inceleme amacıyla değildir. Aynı şekilde, çok farklı yorum ve uygulamalardan kaynaklanan olgunun anlaşılmasında kısmî dağınıklık meydana getirecek olan geniş bilgi vermek de hedeflenmemiştir. Burada amaç, sosyolojik bir fenomen olarak Alevilik olgusunu, temel başlıklar altında genel bir çerçevede içerisinde hatırlatmak, olgunun tanımlanmasındaki tartışmalara, Türkiye'deki farklı uygulamalara ve yaşanan değişimlerle birlikte meydana gelen farklılaşmalara kısaca değinmektir.

Çalışmada, Alevilerin talepleri ve yaşadıkları problemler üzerinde durduktan sonra, makalenin sonuç bölümünde, konu hakkında yapılabilecek çalışmalar ve kurumlara düşen görevler hakkında bazı önerilerde bulunulmuştur.

A. ALEVİLİK OLGUSUNUN TANIMLANMASI

Aleviliği anlama ve tanımlamada yaşanan temel zorluk, olgunun tarihsel ve toplumsal süreç içerisinde iç içe girmiş birçok unsur ile şekillenerek günümüze gelmesinden kaynaklanan kavram kargaşasının meydana getirdiği belirsizliktir, diyebiliriz.

Türklerin Müslümanlaşma ve Anadolu'ya göç süreci, Anadolu'da karşılaşılan dinî-siyasî ortam, Selçuklu ve Osmanlı devlet sisteminde farklı etnik ve dinî yapılanmaların rolleri vb. birçok etken Aleviliğin tanımlanmasında birçok unsuru göz önünde bulundurmaya gerekli kılmaktadır. Bu hassasiyet gösterilmediğinde, Alevilik tanımlamalarında kullanılan betimleyici unsurlar kişiye, zamana ve şartlara göre değişiklikler arz eden subjektif değerlendirmeler olmuştur. Buna göre Alevilik; *din*, *mezhep*, *tarikat*, *heterodoksi* gibi inanca dayalı tanımlamalar yanında, *İslam'ın Türk yorumu*, *Türk İslam'ı*, *Çağdaşlık*, *Devrimcilik*, *Laiklik*, *İlericilik* gibi ideolojik unsurların öne çıktığı bir yapı olarak da görülebilmektedir.¹ Tarihsel olarak ispatlanamayan ve gelenekle bağdaşmayan en uç örnek ise, Aleviliğin tamamıyla Zerdüşt inancından kaynaklandığı ya da İslam'la hiçbir bağlantısının olmadığı iddiasıdır.²

1 İdeolojik Alevilik anlayışlarıyla ilgili bir değerlendirme için bkz. Yahya Mustafa Keskin, "Anadolu Aleviliğine İdeolojik Yaklaşımlar", *Türk Din Sosyolojisinin Temel Sorunları Sempozyumu* (11-13 Haziran 2004) Bildirileri, G.Ü. İlahiyat Fakültesi yay., Çorum 2005, s. 293-306

2 Bkz. E. Xeng'in, *Aleviliğin Kökenindeki Mazda İnancı ve Zerdüşt Öğretisi*, Berfin yay., 2. Baskı, İstanbul 1998

Doğru bilgilenme açısından gerekli ilk adım, Alevilik-Bektaşiliğin ana kaynaklarına inerek değerlendirme yapmaktır. Bu konuda, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ve konunun uzmanı bazı tarihçi, ilahiyatçı ve edebiyatçıların çalışmaları takdire şayandır. Ancak, Kutlu'nun ele aldığı örnekleme ortaya koyduğu gibi³, bu konuda temel kaynak sayılabilecek eserler üzerinde zaman içerisinde bir takım derleme ve tercüme tahrifatlarında bulunulmuştur. Dolayısıyla, elde edilen yazma ya da matbu kitapları günümüze aktarırken, *asıl olanı* ortaya çıkarma çabasında bulunurken, tarihsel bir tahrifatın yanılığına düşme ihtimalini de hatırdan tutmak gerekir. Bu konuda bilerek ya da bilmeyerek yanılığa düşen yazarlar arasında, popüler yazılar yazan gazeteci ve araştırmacıların daha fazla olması şaşırtıcı değildir. Zira, olgunun tarihsel, mistik, teolojik ve sosyolojik yönleri hakkında yorum yapabilecek asgarî düzeyde bilgiye sahip olmak, kolayca elde edilebilecek bir birikim değildir. Bunun örneklerini, çoğunluğu akademik yöntem ve hedeften uzak, bir kısmının da yoğun ideolojik kalıplarla ele alındığı yayınlarda görmek mümkündür. Bu noktada akla gelen ilk örneklerden birini vermek gerekirse; İsmail Kaygusuz'un, Hz. Ali'ye atfedilen "*Görmediğim Tanrıya inanamam*" sözünü, yalnız şekliyle ele alıp, İslam dininin gelişinden itibaren bizat inanç ve dinî hareketin içinde olan ve Hz. Peygamber'in sürekli yanında bulunan bir kişiyi, kendisine atfedilen sözden dolayı *materyalist* biri olarak yansıttığı kitabını⁴ burada anmak gerekir.

Günümüzde Alevilik konusu tartışılırken karşılaşılan en zorlayıcı yaklaşım tarzına, ideolojik kalıba uygun bir Alevilik tanımı ve imajı oluşturma çabasında rastlanmaktadır. Engin'in de belirttiği gibi⁵ Aleviliği siyasî ve ideolojik kalıplar içerisinde ele alma girişimleri, 1950'li yıllardan itibaren Türkiye'de yaşanan köyden kente iç göçler ve yurtdışı göçler sayesinde gerçekleşen köylü Alevi anlayış ve yaşam tarzının modern kent hayatıyla karşılaşmasıyla ivme kazanmıştır.

Özellikle Alevi yazarlarca, Aleviliğin niteliği konusunda yapılan güncel politik bir takım tanımlara karşın, Alevilerin dini önderleri sayılan

3 Bkz. Sönmez Kutlu, "Tarihsel Süreçte Aleviliğin Yazılı Kaynaklarında Yapılan metin Tahrifatı (Safvetu's-Safâ'nın Türkçe Çevirileri Örnekleme Üzerinden), 2. Uluslar arası Türk Kültür Etkinliğinde Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu (17-19 Ekim 2007) Bildiri Kitabı, Ankara 2007, c.II, s. 1061-1076

4 Bkz. İsmail Kaygusuz, *Görmediğim Tanrıya Tapmam: Alevilik-Kızılbaşlık ve Materyalizm*, Alevi yay., İstanbul 1996

5 İsmail Engin, "Aleviliğin/Alevilerin 'İdeolojikleştirilmesi, Marjinalleştirilmesi' Çabalarına Bir Örnek: Radikal Bir Alevi Kadro Hareketi ve Dergisi 'Kızıl Yol'", *Alevilik*, (içinde), (Haz. İsmail Engin/Havva Engin), Kitap Yay., İstanbul 2004, s. 531

dedelerin, söz konusu olguyu doğrudan bir tarikat olarak, ya da tasavvufî yönü öne çıkan bir takım unsurlarla tanımladıkları görülmektedir.⁶ Başta cem ayini uygulamaları olmak üzere günümüzde Alevî dinî yaşayışına bakıldığında bu tanımlamanın yerinde olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Arabacı'nın yaptığı araştırmada⁷ da görüldüğü üzere, Alevilerin içinde buldukları sosyo-kültürel ve fizikî ortama göre olguyu tanımlamadaki çeşitliliğin arttığı anlaşılmaktadır.

Kime Alevî dendiği ve Aleviliğin ne olduğu hakkındaki görüş farklılıkları ve tartışmalar devam edecektir. Ancak, tarihî verilere uygun kısa bir tanım yapmak gerekirse; Ocak'ın belirttiği gibi Alevî isminin, tarihte genel olarak Ali soyundan olanlar ya da siyasî ve dinî görüşlerini Ali'ye dayandıran mezhep, tarikat ya da siyasî akımlar için kullanıldığı görülmektedir. Günümüzde ise Alevî tanımlaması, temelde iki akım mensupları için kullanılmaktadır: Bunlardan birisi, bugün genelde Lübnan, Suriye ve Hatay yöresinde varlığını sürdüren Nusayrilerdir. Diğeri ise, XIII. asırda Anadolu'da ortaya çıkan etnik, dinî ve siyasî karışımı ifade eden ve XVI. yüzyılda Safevîler'in yürüttüğü Şîî propagandadan yoğun bir şekilde etkilenmiş olan Kızılbaşlık'tır. Osmanlı tarih kayıtlarında bu zümre Kızılbaş ya da Râfızî olarak anılmaktadır.⁸ Güncel kullanımda ise Alevîlik denildiğinde (aralarındaki önemli farklara dikkat çekilmeden), hem klasik anlamda tam bir tarikat yapısı arz eden Bektaşîlik, hem de bölgelere göre farklılık arz etmekle birlikte bazılarında Bektaşî etkileşimi bulunan Kızılbaşlık kastedilmektedir.⁹

Farklı İslam anlayışlarının Türk din tarihinde yerini alması ve günümüze yansımalarının tarihi arka planını göz ardı etmemek gerekir. Eröz'ün de ifade ettiği gibi, İslam dini, ilk andan itibaren Türkler arasında farklı seviyelerde kabul görmüştür. Şehir merkezinde yaşayanlar kitabî İslam'la tanışıp kabul ederken, göçebe Türkler arasında eski din, gelenek

6 Bkz. Selim Eren, *Sosyolojik Açıdan Ordu Yöresi Aleviliği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002, s. 108; Cenksu Üçer, "Tokat Bölgesindeki Alevi Ocakların Yapılanması ve Dedelerinin Tanımlarından Hareketle Alevilik Üzerine Bir Değerlendirme", 2. *Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşîlik Sempozyumu* (17-19 Ekim 2007) Bildiri Kitabı, Ankara 2007, c.I, s. 198-201

7 Bkz. Fazlı Arabacı, *Alevilik ve Sünniliğin Sosyolojik Boyutları-Çorum Örneği*, Etüt yay., Sam-sun 2000, s. 141-153

8 Ahmet Yaşar Ocak, "Alevî" maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı yay., İstanbul 1989, c.I, s. 369

9 Türklerin Alevilik ve Bektaşîlik mensubiyetlerindeki farklılaşmanın sosyo-kültürel ve siyasi nedenleri hakkında bkz. Şahin Gürsoy ve Recep Kılıç, *Türkiye Aleviliği*, Nobel yay., Ankara 2009, s.66-77

ve görenekler kısmen de olsa yaşatılarak yeni din ile birlikte varlığını devam ettirmiştir. Daha sonra Hoca Ahmed Yesevî ve ardından Bektaşî inanç ve uygulamalarının tesiri ile mistik yönü öne çıkan bir yapıya bürünmüştür.¹⁰ Günümüzde bu olgu, yaygın bir kullanımla *Anadolu Aleviliği* olarak adlandırılmaktadır.

B. TÜRK TOPLUM YAPISI, SOSYAL DEĞİŞME VE ALEVİLER

1. Alevî Toplumsal Görünürlüğündeki Artış

Alevilik, özellikle 1950'li yıllardan itibaren hareketlenen iç ve dış göçlerle, uzun süredir yaşam alanı bulduğu ayrılmış/yarı ayrılmış hayattan, toplumda daha görünür bir alana çıkmaya başlamıştır. Tabii olarak, başlangıçta Alevi olmayanlarla yoğun ilişkiler geliştirmeyen bu doğal ortamdan ayrılış, uzun vadede zorunlu bir takım ilişkilerden kaynaklanan bu ilişki düzeyi, belirli bir aşamaya ulaştıktan sonra istekli bir görünürlük talebi doğurmuştur. Son yirmi yıl düşünülecek olursa, bu görünürlük artışındaki en fazla yansımanın yazılı ve görsel medyada gerçekleştiği görülmektedir.

1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'de yaşanan genel dinî görünürlükteki artış, Aleviliğin de bazı yönlerden diğerlerine benzer, bazı yönlerden ise farklı bir şekilde görünürlüğünün artışı sonucunu doğurmuştur. Alevi derneklerinin kurulması ve Alevi zenginlerinin de desteğini alarak düzenlenen törenler (başta her yıl Ağustos ayı içerisinde yapılan Hacıbektaş Veli Anma şenlikleri olmak üzere) sayesinde gelenek-göreneklerin toplu olarak dışa vurumu sağlanmıştır. Bunun yanında medya araçları kullanılarak konunun farklı yorumlarıyla tartışılmasına tanık olundu. Medyadaki görünürlük öyle bir noktaya vardı ki, daha önce Alevi inanç ve geleneklerine sıkı bağlı bir Alevi tarafından cem törenlerinin dışa yansımalarının onaylanması düşünülmezken, yaşanan bu gelişmeler, bir kimlik dışa vurumu olarak algılandı ve olumlu bir durum olarak telâkki edildi. Kendilerini rahat bir şekilde ifade edebildikleri televizyon programlarında, en gizli ritüelleri olarak görülen cem ayini detaylarının ve yöresel uygulamalarının yayınlanmasında hiçbir beis görülmedi.¹¹ Bu gelişmelerin ge-

10 Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşîlik*, Otağ Matb., İstanbul 1977, s. 203; ayrıca bkz. Selim Eren, "Türklerin Farklı Din Anlayışına Sahip Olmalarının Tarihsel ve Sosyolojik Arkapları", *Uluslar Arası Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumu I* (28-30 Eylül 2005-Isparta) Bildirileri, Isparta 2005 s. 39-50

11 Alevilerin kamusal alandaki görünürlüklerini artırdıkları alanlar ve sebepleriyle ilgili bkz. Hakan Yavuz, *Modernleşen Müslümanlar*, Kitap yay., (çev. Ahmet Yıldız), İstanbul 2005, s. 111-113

leneksel Aleviliğin sürdürülmesi açısından ciddi kırılmalar meydana getirdiğini belirtmek gerekir.

2. Alevî Örgütlenme Biçimi ve Alevî Örgütlenmelerindeki Değişim

Hıristiyanlıktakine benzer din adına söz söyleme yetkisini elinde tutan bir kilise teşkilâtının İslam'da bulunmaması, din konusunda farklı yorum ve fırkalaşmaları kolaylaştırmıştır, diyebiliriz. Alevilik söz konusu olduğunda bu durum, daha da ilginç durum arz etmektedir. Türkiye'deki Sünnilik açısından değerlendirdiğimizde, her ne kadar Sünni din anlayışı adına ilk ve son sözü söyleyen muayyen bir kurumun bulunmadığı bir gerçek olsa da, kitabî İslam anlayışını öğreten, bu doğrultuda din hizmeti sunan, merkeze bağlı birimleri vasıtasıyla hizmetlerini denetleyen bir kuruluş olarak Diyanet teşkilatı bulunmaktadır.

Aslında, Selçuklu ve Osmanlı devletleri döneminden itibaren kitabî İslam, bir şekilde köylere kadar ulaşmıştır denilebilir. Ancak bu durum, kitabî İslam anlayışının dışında bir dindarlık tipinin oluşmasına engel olmamıştır. Bazı Sünni anlayışlarda/yaşayışlarda olduğu gibi Alevilik de çeşitli mistik, örfî, dinî ve geleneksel unsurlarla temayüz etmiş bir tür halk dindarlığı konumunda varlığını sürdürmüştür.¹²

Resmî bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı ile organik bağı olmadan varlığını sürdüren Alevilik adına söz söyleyen, Alevilerin çoğunluğunun görüşlerine itibar ettiği bir kurum bulunmamaktadır. Şu da bir gerçek ki, dinlerde *merkez* kurumsallaşmanın dışında oluşan yorum ve hareketlerin kurumsallaşma şansları zayıftır. Bu olgusal durum, Alevilikle ilgili serbestçe fikir beyan etme ve Aleviliği yaşama bakımından mensuplarına bazı avantajlar sunuyor olsa da, geleneği öğretme, etkin bir kamuoyu oluşturma ve kendilerini yurt içi ve yurt dışında kamuoyuna tanıtacak güçlü kurumlara sahip olma bakımından bazı yetersizlikleri de beraberinde getirmektedir.

Aleviler açısından bu olumsuz durum, sembolik değeri yüksek olan ve her yıl Ağustos ayında gerçekleştirilen Hacı Bektaş Veli anma törenlerinde açıkça kendini göstermektedir. Alevi dernek ve vakıfları arasında görüş birliği olmadığı, buna bağlı olarak bazı grupların bu organizasyonlara katılmadığı ya da katılmasına izin verilmediği görülmektedir. Bu an-

12 Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan yay., İstanbul 1998, s. 538, 539

laşmazlıkta, Alevilik meselesini ideolojik bakış açısıyla değerlendiren dernek ve vakıf yöneticilerinin payı büyüktür.¹³

Günümüzde Alevi zümreler, hukuken vakıf ya da dernek statüsünde kurulan ve faaliyet yürüten bir takım kurum ve kuruluşlara sahiptirler. Bu kurumlar aracılığıyla Alevilikle ilgili tartışmalar yaşandığında açıklamalar yapılmakta, üyelere dönük bazı kurslar düzenlenmektedir. Şehirlerde kurulan cemevleri de, söz konusu dernek ya da vakıflarca kurulmakta ve işletilmektedir.

3. Türkiye’de Yaşanan Toplumsal/Dinî Değişim Süreci ve Alevilerdeki Yansımaları

Alevilerin günümüzde yaşadıkları değişimin temelinde, genel olarak Türkiye’de yaşanan toplumsal değişim unsurlarının bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. Türk toplum yapısının değişiminde etkili olan en belirgin etmenleri; yaşanan iç ve dış göçler, kentleşme süreci, ekonomik gelişmeler ve siyasî/ideolojik dalgalanmalar olarak sıralayabiliriz. Temel toplumsal değişim etmenlerinden olan bu unsurların, Alevilik algılama ve yaşamında yansımalarının bulunması doğaldır. Aşağıda söz konusu değişim olgularından bir kaçını ele alınmıştır.

a) Göç, Kentleşme ve Alevilik Algı/Yaşantısındaki Değişmeler

Alevilikte toplum düzenini devam ettirmedeki en önemli unsur, geleneksel kültür içerisinde önemli bir yere sahip olan “yol”a bağlı kalmaktır. *Yol*, bütün Aleviler için her adımda dikkate alınması gereken geleneği ifade etmektedir. *Yol*’dan ayrılma durumunda, kişinin suçuna göre cezalandırılması gerekir ki, buna “*Yol düşkünlüğü*” denmektedir. *Düşkünlere*, suçlarına karşılık çeşitli küçümseme ve toplumsal dışlama anlamına gelen ve Alevilerce “*sitem*” denilen cezalar verilmektedir. Birçok nedene bağlı olarak Alevi dedelerinin işlevlerinde meydana gelen değişmelere paralel olarak, bazı istisnalarla birlikte *yol düşkünlüğü* de işlevsizleşmiştir. Bu işlevsizleşme, dedelerin etkinliklerini zayıflatan bir etken olarak karşılıklı bir işlevsizleşmeye sebep olmuştur.¹⁴ Geçmişte köy dinî/toplumsal hayatında bir nevi bilirkişi, mahkeme başkan ve üyelerini teşkil eden dede ve ileri gelen grup üyelerinin kararları, günümüzde büyük oranda itibarını

¹³ 2008 yılında düzenlenen Hacı Bektaş Veli Anma törenleri nedeniyle diğer yıllarda olduğu gibi farklı Alevi örgütleri görüş ayrılıklarına düşmüşler, bunların bir kısmı basına da yansımıştır. Bkz. www.radikal.com.tr (erişim: 11.08.2008)

¹⁴ Ali Yaman, *Kızılbaş Alevi Ocakları*, Elips yay., Ankara 2006, s. 83-84.

kaybetmiş, bazı yörelerde, kişiler arasındaki uzlaşmazlıklarda resmî mahkemelere daha sık başvurulur hâle gelmiştir.¹⁵

Aleviliğin yapısal unsurlarından biri olan ve Hz. Ali soyundan olma zorunluluğuyla İslam tarihinin ilk dönemlerinden başlayan meşruiyet temelinde sahip dedelik kurumu, sosyolojik birçok etkene bağlı olarak geleneksel anlam ve işlevini büyük oranda kaybetmiştir.¹⁶ Bu durum, Alevilerde çok önemli olan otoriteye bağlı toplum ve dindarlık tipinde yaşanan ciddi bir problemdir ve günümüzde Alevilikle birlikte anılan sorunların bu problemle doğrudan veya dolaylı olarak bağlantısı vardır.

Üzüm ve Taşgün'ün da çalışmalarında değindiği gibi¹⁷, güvenilir bilgi kaynağı olma ve dinî liderlik işlevini büyük oranda kaybeden dedelerin yerini, bugün bilhassa bilgi kaynağı olmaları bakımından kentlerde, Alevi yazarlar almıştır. Ancak, bu yazarların, dedelerin geleneksel manevî otoritelerinin gördüğü işlevi yerine getirme imkânı bulunmamaktadır.

Dedeliğin etkisizleşmesi sürecinde, Türkiye'de yaşanan göç olgusunun payı büyüktür. Göç sayesinde her şeyden önce fiziksel olarak dede ve talip arasındaki ayrılık, talipten beklenen bağlılığı zayıflatmıştır. Bu durum, Aleviler açısından inançlarına ilişkin ciddi bir bilgisizleşme sürecini doğurmuştur.¹⁸

Köyden kente göçle birlikte dedelik kurumunda yaşanan diğer bir olumsuz değişim, dedelerin geçmişte sahip oldukları dinî ve güncel konular hakkındaki bilgilerine atfedilen otoritelerinin zayıflamasıdır. Kentlere göçle birlikte, grup üyelerinin kentin sunduğu eğitim imkânlarından yararlanarak toplumsal statüsü yüksek olan avukatlık, doktorluk, mühendislik gibi meslekler edinmeleri, dedeleri bilgi seviyesi bakımından talibin gerisinde bırakmıştır. Dedelerin kentlerde geçimlerini temin için edindikleri değişik iş alanları da, onları köylerinde üstün kılan bil-

15 Eren, *Sosyoloji Açısından Ordu Yöresi Aleviliği*, s. 170

16 Konuyla ilgili bkz. Keskin, *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği*, s. 238-239

17 Bkz. İlyas Üzüm, *Günümüz Aleviliği*, İSAM yay., İstanbul 1997, s. 159; Ahmet Taşgün, *Güneydoğu Anadolu'da Türkmen Aleviler- Diyarbakır ve Çevresi*, Ataç yay., İstanbul 2006, s. 145; Dedelerin Aleviler üzerindeki etkisini kaybetmesi farklı araştırma sonuçlarında da ortaya konmuştur. Konuyla ilgili olarak bkz. Necdet Subaşı, *Alevi Modernleşmesi: Sırrı Fâş Eylemek*, Kitabiyat yay., Ankara 2005, s. 172-174; Adem Efe, "Alevi Sünni Farklılaşması ve Bütünleşmesi: Balıca Kasabası ve Sünnetçiler Köyü Örneği", *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu -I- Bildirileri*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yay., Isparta 2005, s. 319

18 Yaman, *Kızılbaş Alevi Ocakları*, s. 39

gilerinden uzaklaştırmıştır. Bilgilerinde yenilenmeyi sağlayamayan dedeler, sonunda bizzat talipleri tarafından bilgisizlikle suçlanır hâle gelmişlerdir.¹⁹

Dedelerin işlevsel etkisizleşmesindeki diğer bir etken, 1960'larda başlayan ve 70'lerde hızlanan Türkiye'deki ideolojik tartışmalar ve kamplaşmalardır. Zira Alevilik ve dedelik kurumu bu tartışma ve kamplaşmalardan büyük oranda nasibini almıştır. Marksist solun taban bulduğu bazı Alevi gruplarda, dedelik kurumu, klasik sömüren-sömürülen ikilemi içerisinde ele alınmış ve sonuç olarak dedeler zümresi sömüren sınıfına dâhil edilmiştir. Bu durum dedelerin, solcu Alevi gençler aracılığıyla aldıkları en büyük darbedir, denilebilir. İlerleyen zamanlarda Rusya'da sosyalizmin çökmesi sonucu bu tür ideolojilere şüpheyle bakılması ve Türkiye'de yaşanan konjonktürel bir takım değişimlerin sonucu dedelere olumlu bakışta artış olmuşsa da, yukarıda bir kısmı sayılan nedenlerden dolayı dedelik kurumu, önceki dönemlere ait karizmasını ve fonksiyonunu bir daha elde edemeyecek biçimde kaybetmiştir. Bununla birlikte, 80'lerden itibaren dedelik kurumuna olumlu bakışta artışın olduğunu da belirtmek gerekir. Bu dönemde dedelere, kent dinî-sosyal yaşantısında kısmî roller verilmiş, cem törenlerinde artış olmuş, cemevleri talep ve yapımı da eskieyle nispetle artmıştır. Dedelere olumlu bakıştaki bu gelişme, onların dernek ve vakıflarda görevlendirilmesi sonucunu doğurmuş, bazı Alevi çevrelerce dedelerin daha iyi yetiştirilmeleri için bir takım arayışlar içerisine girilmiştir.²⁰ Bu sürecin neler getireceğini zaman gösterecektir. Ancak, şu da bir gerçek ki, modern Alevi toplum yaşamında dedelik kurumu daha çok sembolik bir statü görüntüsü vermeye devam etmektedir.

b) Olgunun Ulus-ötesi Uzanımları

Günümüzde, yaşanan siyasî ve toplumsal değişimler neticesinde Alevilik olgusu, Türkiye sınırları dışına taşarak uluslar arası bir nitelik kazanmıştır.

Alevilik konusunun ülke sınırları dışına taşmasının temel iki nedeni vardır: Bunlardan biri, Türkiye'nin imzası bulunan uluslar arası sözleşme metinlerine uyum/uyumsuzluk konusunda yaşanan tartışmalar, diğeri ise

19 Yaman, *Kızılbaş Alevi Ocakları*, s. 40

20 Yaman, *Kızılbaş Alevi Ocakları*, s. 38; Konuyla ilgili ayrıca bkz. Ali Yaman, "Geçmişten Günümüze Kızılbaş Alevî Dedeleri", *I. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri* (22-24 Ekim 1998), G.Ü. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi yay., Ankara 1999, s. 407

yurt dışına Alevi göçüyle birlikte yaşanan toplumsal durum ve ortaya çıkan sorunlardır.

Yurtdışına gerçekleşen göçlerle birlikte özellikle Almanya, Fransa, Hollanda gibi Avrupa ülkeleri başta olmak üzere, farklı ülkelerdeki Müslüman varlığı, kendisine göç edilen ülkelere İslam'ın farklı anlayış ve uygulamalarının da söz konusu ülkelere taşınması sonucunu doğurmuştur.

Ülkelerin kendi iç kurum ve toplumsal yapısının uluslar arası arena-ya taşınmasında etkili olan bir diğer etken, söz konusu ülkenin imzaladığı ve iç hukuk ve uygulamaların üstünde kabul ettiği uluslar arası sözleşmelerdir. Öne çıkan bu iki etken sayesinde, diğer birçok konuda olduğu gibi, genel olarak din ve özelden de Alevilik konusu ülke sınırlarını aşarak uluslar arası bir konu haline gelmiştir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde yaşanan tartışmalar ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yapılan başvurular sayesinde, Türkiye'deki dinle ilgili bazı konular Avrupa'nın ilgili kurumlarının gündemlerine taşınmıştır. Söz konusu kurumlara iletilen sorunlarla ilgili olarak Türk hükümetlerinin bazı resmî uygulamaları tartışılmış ya da gerekli düzenlemelerin yapılması konusunda bir takım uyarılarda bulunulmuştur. Alevilik konusu da, Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde, ilgili organlarca hazırlanan belgelerde birçok kez gündeme getirilmiştir. Bu noktada en çok vurgulanan noktalar; Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yasal statüsü ve bu kurum içerisinde Alevilerin yeri, zorunlu din Din kültürü ve ahlak bilgisi dersi müfredatıyla ilgili şikâyetler ya da bu dersten muafiyet istekleri ve cemvelerinin mabet türü dini bir kurum olarak yasallaşması talepleridir.²¹

Avrupa Birliği'nin Türkiye ilerleme raporlarında doğrudan ya da dolaylı olarak, Alevilerin inanç özgürlükleri ve genel talepleriyle ilgili konulara da değinilmektedir.²² Bu metinlerin bir kısmında Alevilerin dini azınlık olarak kabul edilmediği belirtilmekte²³, çoğu zaman ise fikir ve inanç hürriyeti kapsamında kendilerine verilmesi gereken hakların yerine getirilmediğinden bahsedilmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde Alevilerce Türkiye aleyhine açılan davaların başında, çocuklarının zorunlu din eğitiminden muaf tutul-

21 Konuyla ilgili bkz. Ali Yaman, "Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri'nde Alevilik Meselesi", 2. *Uluslar arası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu* (17-19 Ekim 2007) Bildiri Kitabı, Ankara 2007, c. I

22 AB Türkiye İlerleme raporları için bkz. http://www.eutcc.org/articles/8/15/reports_list.ehtml (erişim: 10.05.2008)

23 Bkz. 2004 Avrupa Komisyonu Türkiye İlerleme Raporu, s. 54, 166, 175 http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2004/tr_tr_2004_en.pdf (erişim: 10.05.2008)

masını isteyen Alevilerin açtıkları davalar gelmektedir. Bu konuda görülen en son dava, Ocak 2008 tarihinde karara bağlanmıştır.²⁴ Dava sonucuna göre davacı şahsın çocuğuna zorunlu din eğitimi aldirmama doğrultusunda talebi haklı bulunmuş, karar ilgili Türk makamlarına tebliğ edilmiştir.

Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine ve içeriğine yapılan itirazlar karşısında Milli Eğitim Bakanlığı da, yapılan şikâyetleri dikkate almış ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitaplarında Ehl-i Beyt ve Alevilik-Bektaşılık'le ilgili bazı konulara yer verilecek şekilde düzenlemeler yapmıştır. Buna bağlı olarak müfredata uygun yeni ders kitapları hazırlanmıştır.²⁵ Ancak, bakanlığın gerçekleştirdiği bu tür açılımların yeterli olup olmadığı konusunda tartışmalar devam etmektedir.

Aleviliğin uluslararasılaşmış sorunları açısından düşünülecek olursa; yurt dışında yaşayan Türklerin ve doğal olarak Alevilerin öncelikli sorunu, çocuklarına dinî ve kültürel değerlerini öğretecek kurumlardan büyük oranda yoksun olmalarıdır. Örnek olarak Almanya'daki duruma bakıldığında, Engin'in de belirttiği gibi²⁶ genel İslam din eğitimi konusunda bazı eyaletlerde kısmî düzenlemeler yapılmış olsa bile, Alevi yurttaşların ülke yetkililerinden çocukları için Alevi-İslam din dersi talepleri yakın gelecekte karşılanabilecek bir istek olarak gözükmemektedir. Her ne kadar bazı eyaletlerde geçici müfredatlarla başlangıç düzeyinde bir takım uygulamalardan bahsedilse de, ilgili ülkenin yasal durumu dışında en büyük sorun, bu dersi verecek kadronun ve müfredatın bulunmayışıdır. Bu da, Alevilerin çözüm bekleyen uluslararasılaşmış sorunlarından biri olarak güncelliğini korumaktadır.

4. Alevilerin Talepleri

Aralarında bazı farklılıklar bulunsa da, başta örgütlenmiş Alevi grupların, günümüzde çeşitli vesilelerle dile getirdikleri bazı taleplerinin olduğu bilinmektedir. Bunları birkaç maddede özetleyecek olursak, şöyle sıralayabiliriz:

24 Dava metninin aslı için bkz. <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/viewhbkcm.asp?hudoc-en&action=html&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649&key=65103&highlight=> (erişim: 10.05.2008)

25 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitaplarında yer alan Alevilik-Bektaşılık konularıyla ilgili bir inceleme için bkz. Serdarhan Musa Taşkaya, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Alevilik-Bektaşılık", 2. *Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşılık*, (Sempozyum bildirileri), Ankara 2007, c. I, s. 475 vd.

26 Bkz. Havva Engin, "Almanya'da Alevi-İslam Din Dersleriyle İlgili Genel Değerlendirmeler", *Uluslararası Bektaşılık ve Alevilik Sempozyumu -I- Bildirileri*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yay., Isparta 2005, s. 478-481

1. Din eğitimi ve hizmetleri konusundaki talepler: Zorunlu Din kültürü ve ahlâk bilgisi derslerinin kaldırılması, kendi çocuklarını kapsaması, şayet devam edecekse ders içeriğinde Aleviliğin de öğretilmesi.

2. Cemevlerinin resmî ibadethane olarak kabul edilmesi, camilere yapılan elektrik ve su giderlerindeki yardımların cemevlerine de sağlanması.

3. Diyanet'in kaldırılması, Diyanet içerisinde Alevilerin din hizmetlerini programlayan ve denetleyen, Alevilerce yürütülen bir birimin yer alması.

4. Aleviler için dini öğreten ve uygulayan kişiler olan dedelerin de, tıpkı Sünnilere hitap eden imamlar gibi resmî devlet memuru olarak kabul edilmesi. Ya da, en azından Diyanet'e bağlı görevlilerin Alevilere uygun hizmetleri de yürütmesi.²⁷ Bu arada, bazı Alevi dernek yetkililerince sık sık dile getirilen "Diyanet'te Alevi bir çaycının bile bulunmadığı" iddiasının da doğru olmadığını belirtmek gerekir. Kurumda, gerekli şartları taşıyarak görev almış Alevi imamların bulunduğunu biliyoruz.

5. Alevi kültürünü araştırmak ve yeni nesillere öğretmek için devletten destek almak.

Elimizde, yukarıda sayılan taleplerin bütün Aleviler tarafından benimsendiğini gösteren veriler mevcut değildir. Ancak, başta da belirtildiği gibi Alevi dernek ve vakıf temsilcilerinin yapmış olduğu beyanatlarda, bazı yönlerden farklılıklar olmakla birlikte genel olarak zikredilen türden istekler dile getirilmektedir. Bu dile getirilişte Alevi dernek ve vakıfları arasında bir uzlaşının bulunduğunu söylemek de mümkün değildir.

Burada sayılan Alevilerin taleplerinin bir kısmı²⁸, Türkiye Cumhuriyeti devlet yapısı açısından ve özellikle Diyanet'in devlet içerisindeki konumu bakımından pek karşılanabilir gözükmemektedir. Örneğin, kendilerine Diyanet'te ayrılacak yönetici kadrosunun, Alevilik'te her ne kadar tarikat yönü çok öne çıkarılmasa da, ritüellerinin büyük oranda tarikat örüntüsüyle temayüz ettiği bir gerçektir. Dolayısıyla, ister Bektaşî isterse Alevi zümrelerin taleplerinin kabul edilmesi, diğer tarikatların ve dinî grupların da aynı türden taleplerde bulunmasının önünü açacaktır. Ayırı-

27 Aleviler, Diyanet'ten kendi dinî geleneklerine uygun din hizmeti beklentilerini fırsat bulduca dile getirmektedirler. Bu konuda yapılan bir araştırma için bkz. Ramazan Uçar, "Alevî-Bektaşîlerin Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Temsil Problemi", *Uluslararası Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumu -I- Bildirileri*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yay., Isparta 2005, s. 455-466

28 Bazı Alevi ileri gelenlerinin devletten özellikle Diyanet'le ilgili talepleriyle ilgili geniş bilgi için bkz. Battal Pehlivan, *Aleviler ve Diyanet*, Pencere yay., 3. Baskı, İstanbul 1995

ca, bazı Alevi grupların zorunlu din kültürü dersleriyle ilgili taleplerinin karşılanması, Arabacı'nın da belirttiği gibi²⁹, bu tür bireysel ve farklılaşmış anlayışlara uygun din eğitimi gerektirir ki, bu durumun, dinin toplumsal farklılaştırıcı işlevinin öne çıkmasına aracılık edeceği öngörülmektedir.

Bununla birlikte, Alevilerin yukarıda özetle verilen taleplerinin karşılanmaması, Avrupa Birliği kriterleri gibi uluslar arası bağlayıcı sözleşmeler çerçevesinde Türk devleti³⁰ ve özellikle de Diyanet İşleri Başkanlığı uygulamalarını tartışmaya açık hâle getirmiştir. İlerleyen zamanlarda, konuyla ilgili devlet kurumlarının, Türkiye'nin imzaladığı sözleşmelere uygun düzenlemeler yapmak durumunda kalacağını tahmin etmek zor değildir.

C. ALEVİLİĞİN/ALEVİLERİN PROBLEMLERİ

1. Aleviliğin Anlaşılmasına İlişkin Problemler

Alevilik konusunda hem Aleviler hem de Alevi olmayanlar tarafından çeşitli değerlendirmelerde bulunmaktadır. Günümüze gelinceye kadar bu konuda bireysel ve bölgesel bazı çalışmalar yapılmış olsa da bu çalışmalar, başta metodik yaklaşım tarzındaki farklılıklar olmak üzere, birçok farklı bakış açısını yansıtmaktadır. Dolayısıyla olguyu bütünsel olarak ortaya koyacak nitelikten uzaktır.

2. Aleviliğin Bürokratik Dini Kurum (Diyanet) ve Modernleşme Karşısındaki Durumu

Alevilik, uzun bir dönem muhalefette kalmış bir dini inanç ve geleneği temsil etmektedir. Sözlü aktarımla kuşaktan kuşağa iletilen bu geleneğin, tarih içerisinde yaşadığı değişimlerin etkisiyle aşınmaya uğraması doğaldır.

Kurumsal dini ifade eden Sünnilik ise, geleneksel sözlü aktarımın yanında, her dönemde ciddi müelliflerce kayda alınmış, var olanlar üze-

29 Fazlı Arabacı, "Farklılaşma İçinde Bütünleşmenin Teolojik ve Sosyolojik Temelleri", *Uluslararası Bektaşilik ve Alevilik Sempozyumu -I- Bildirileri*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yay., Isparta 2005, s. 191

30 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuran Alevi bir baba, kızının zorunlu din dersinden muaf olmasını talep etmiş, mahkeme de davacıyı haklı bulmuş ve bu kararı ilgili devlet kurumlarına iletmiştir. Mahkeme karar metni için bkz. [http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/viewhbkm.asp?hudoc=en&action=html&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649&key=65103&highlight=](http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/viewhbkm.asp?hudoc=en&action=html&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649&key=65103&highlight=;) ; <http://www.inhak-bb.adalet.gov.tr/aihm/karar/hasanveeylem-zengin.doc> (erişim: 10.03.2008)

rine yeni yorumlar ile geliştirilmiştir. Yazılı gelenekle varlığını sürdüren sosyal ve dinî organizasyonlar, zaman içerisinde yazılı müktesebatını geliştirme imkânına sahiptir. Yıllar sonra sahip olduğu geleneği yeniden yorumlayarak, yeni muhataplar ve durumlar için yeni sunumlar ortaya çıkarılma şansı bulunmaktadır. Bu şansa, az sayıda var olan Alevi yazılı kaynaklarının sahip olması düşünülemez.

Konu modernleşme bağlamında ele alınacak olursa, Aleviliğin sadece kurumsal Sünnî din anlayışının etkisiyle değil, aynı zamanda kendi yapısal varlığını devam ettiremeyişinden kaynaklanan sorunlar nedeniyle bir takım problemler yaşadığı görülmektedir. Dolayısıyla bazı zümreler tarafından dile getirilen Aleviliğin, sadece Sünni iktidarlar ve gelenekçe oluşturulduğu düşünülen baskı aracılığıyla değil, asıl kendi iç dinamiklerinin günümüze gelinceye kadar yaşadığı değişimler tarafından baskı altına alındığı ve bir anlamda aşındığını hesaba katmak gerekir.

3. Günümüzde Aleviliğin Yaşanmasında Karşılaşılan Problemler

Alevilik ritüellerini öğretecek ve uygulanmasında rehberlik edecek uzman kadronun yokluğu ya da profesyonelce gerçekleştirilmesinde karşılaşılan sorunların bulunması, günlük Alevi yaşantısı açısından önemli bir eksikliklerdir.

Alevilik, siyasî ve sosyal bir takım etkenlerin yanında her şeyden önce dinî bir oluşumdur. Bu dinî oluşumun en öne çıkan yönü ise, benzeri diğer mistik oluşumlarda da görülen tasavvufî unsurlarla karışmış bir yapı arz etmesidir. Bu, Aleviliğin anlaşılmasından uygulanmasına her aşamada göz ardı edilemeyecek yapısal özelliklerinden biridir. Dolayısıyla günümüzde Aleviliği anlatacak ve yeni nesle aktaracak kadronun, geleneksel Alevi dinî yapısını bilme ve uygulayabilme yanında, genel dini ilimler, Türk tarihi ve İslam tarihinden haberdar, olgunun bir öğretim konusu haline dönüştürülmesinde uygulanacak metodolojik bilgiyle donanımlı olması gerekmektedir. Söz konusu kadronun yetiştirilmesi konusunda bazı Alevi dernek ve vakıflarının kısmî çabaları olsa da, soruna köklü çözüm üretmekten uzaktır.

D. ALEVI-SÜNNİ İLİŞKİLERİ

Uzun süre, Alevi-Sünni ilişkilerinde etkili olan bazı unsurlar, onların aynı coğrafi birimleri paylaştıkları durumlarda bile birbirlerini tanımadan, çeşitli ithamlarla birbirlerinden uzak yaşamlarına neden olmuştur. Bu unsurlardan ilk akla geleni, geçmişte merkezî iktidarlarla mücadeleleri

sirasında ortaya atılan, Sünni ve Alevi tarafların hem kendi toplumsal tabanını tavır almaya iten hem de karşı tarafı suçlayıcı bazı ithamlar ve yargılamalar vasıtasıyla oluşturulan bir tür dinî-siyasî ve ictimâî ilişkiler açısından “ötekileştirme” durumudur.

Alevi-Sünnî ilişkilerinde olumsuz yargı ifade eden en yaygın kullanım, karşılıklı aşağılamayı içeren muhatabını tanımlamaya dönük ifadeler şeklindedir. Bu manada Sünnîler Alevîleri “Kızılbaş”, Alevîler de Sünnîleri “Yezid” olarak adlandırmaktadırlar. Her ne kadar bu tür isimlendirmelerde karşılıklı ilişkilerin gelişmesine bağlı olarak azalma görülmüş olsa da, yine de zaman zaman kullanıldığı vakîdir.³¹

Sünni iktidarlarla mücadele döneminde Alevilere yöneltilen en belirgin dinî kökenli suçlama, onların Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Osman gibi genel olarak İslam dini-siyasî hayatında öne çıkmış sahabelere Şii bir tavırla karşı çıktıkları, hakarete buldukları ve çocuklarına da bu isimleri koymadıkları şeklindedir.

Alevilere Sünnilerce yöneltilen bir diğer suçlama da, belki de Sünni halk nazarında en çok yansıma bulan, onların gusül abdesti almama, namaz, oruç, hac gibi temel İslam ibadetlerine karşı olumsuz tutumları yanında, cem ayini esnasında kadın-erkek ilişkileri konusunda İslam’ın öngördüğü düzenleme ve ilişki biçimlerine aykırılık noktasında yoğunlaşmaktadır. Kadın-erkek birlikte ceme katılma hafif bir suçlama sayılabilir. Ancak, Alevilere yöneltilen en aşağılayıcı ve dışlayıcı itham, aile bağı olsun olmasın, ya da aile içi akrabalıklar gözetilmeksizin gerçekleştirilen gayri meşru durumu ifade eden “mum söndürme” suçlamasıdır. Tarihte Hıristiyanlık ve diğer bazı din anlayışlarında da “heretik” kabul edilen gruplar için yapılan bu tür ithamların³² günümüze gelinceye kadar bazı dönemlerde şiddetini azaltıp artırmakla beraber, Alevi-Sünni ilişkilerinde hep dile getirilen suçlamalar arasında olduğu bilinmektedir.

Alevî-Sünni ilişkilerinde etkili olan geleneksel ötekileştirme durumunun, zaman içerisinde her iki tarafça canlı tutularak yeni nesillere aktarılması, onlar açısından bir tür “öğrenilmiş korku ya da nefret” olarak bilinçlerde yerleşmiştir. Bu durum, fiziksel ya da sosyal ayrılıkların sona ermesine kadar katı bir şekilde devam etmiştir. Alevi-Sünni ilişkilerinin sıkıntılı

31 Yaman, *Kızılbaş Alevi Ocakları*, s. 37

32 Hıristiyan ve Müslüman anlayıştaki benzer gruplar için “mum söndürme” suçlamasıyla ilgili bir çalışma için bkz. Imre Adorján, “Mum Söndürme’ İftirasının Kökeni ve Tarihsel Süreçte Gelişimiyle İlgili Bir Değerlendirme”, *Alevilik*, (Haz. İ.Engin-H.Engin), Kitap yayınevi, İstanbul 2004, s. 123-136

olduğu dönemlerde tarafların karşısındakini suçlamada kullandığı argümanların din üzerinden yürütülmesi, sosyologlar için dinin, toplumsal farklılaşma, çözülme ve çatışmaya araç olabilecek işlevlerini görmeleri açısından çarpıcı örnekler sunmaktadır. Söz konusu olumsuz ilişkilerin yaşanmasında, Türklerin Müslüman olmasından önce meydana gelen ve onların hiçbir şekilde taraf olmadığı Kerbelâ hadisesi, Alevilerin Sünnilerden farklılaşmanın dinî ve toplumsal gerekçesi olarak kullanılmıştır.

Aleviliğin, tarihte yaşanan çatışmaları gündemde tutarak *teпки yoğun* bir oluşum olarak günümüze kadar gelmiş olması ve Alevilerin tarihsel muhalif duruşları, olaylar karşısında geçmişte olduğu gibi günümüzde de görece tepkisel bakış açısına sahip olmalarını doğurmaktadır. Bu, aslında bir tür *katı muhafazakârlık* örneğinden başka bir şey değildir ve Aleviler için Aleviliğin gevşek sosyo-dinsel yapısını koruma açısından işlevsel bir rol oynadığı görülmektedir. Ancak, geleneksel Aleviliğin muhafazası açısından işlevsel olan bu durumun, günümüzde Alevi-Sünni ilişkileri ve hedeflenen şayet oysa, Alevi-Sünni yakınlaşmasına göreceli şekilde engel olmaktadır. Bazı Alevi yazar ve dernek yetkililerinin yaklaşım tarzlarında ve çeşitli vesilelerle yaptıkları konuşmalarda bunu açıkça görmek mümkündür.

Günümüze gelindiğinde, Alevi-Sünni ilişkilerini olumsuz etkileyen ve gündemde tutulduca da bu etkilemenin devam edeceği anlaşılan, yakın tarihte yaşanan bölgesel Alevi-Sünni gerginlikleridir. Bunlar arasında ilk akla gelenler; Çorum, Kahraman Maraş ve Sivas olaylarıdır. İdeolojik yönü ağır basan nedenlerle meydana geldiği anlaşılan bu olayların, özellikle bazı Alevi dernek ve vakıfları tarafından sürekli gündemde tutulması ve ne zaman Alevilik konusu tartışılrsa söz konusu olaylar üzerinden polemik yapılması, olumlu Alevi-Sünni ilişkilerinin gerçekleşmesine engel olacağı öngörülebilir.

Sonuç ve Bazı Öneriler

Öyle anlaşılmaktadır ki Alevilik meselesinin, Türkiye’de ve Türkiye ile ilgili uluslar arası alanlarda tartışılması yakın zamanda son bulmayacaktır. Bu tartışmalarda etkili bir şekilde yer almak, ancak Türk dinî ve toplumsal tarihiyle doğrudan alakalı olan bu olgunun, doğru bir şekilde anlaşılması ile mümkün olacaktır.

Alevilik, uzun süre olgunun içerisinde barındırdığı çeşitli unsurlar nedeniyle farklı şekillerde algılanmış ve tanımlanmış toplumsal, dinî ve siyasî bir yapıyı ifade etmektedir.

Türkiye’de Alevilik/Bektaşılık olgusu incelenirken, mevcut araştırmaların da gösterdiği gibi tek tip Alevilik anlayışından bahsetmek mümkün değildir. Bunun için Alevilikten değil, Aleviliklerden bahsetmek daha doğru olacaktır. Bu gerçekten hareketle, Türkiye’de Alevilik’le ilgili tanımsal genellemeler yapmak ve ortak bir metodolojiye ulaşmak için, birbirine yakın sosyal bilim alanlarının birlikte çalışabileceği ortak çalışma gruplarının yapacağı alan araştırmalarına ihtiyaç vardır. Günümüze kadar birbirinden kopuk, metodolojik birlik özelliği taşımadan yapılan münferit çalışmalar, faydadan hali değildir. Ancak, bu tür çalışmaların parçalı bilgi verme dışında söz konusu toplumsal olgunun daha doğru anlaşılması noktasında sınırlı kaldıkları görülmektedir. Bu konuda genellemelere varılabilmesi açısından çalışmaların daha geniş bir proje kapsamında eş zamanlı olarak yapılması gerekmektedir. Böyle bir projeyi yürütecek kadronun oluşumunda hiç kuşkusuz din sosyologlarının birikimlerine ihtiyaç vardır. Halen yurdun birçok bölgesine yayılmış halde bulunan İlahiyat fakültelerindeki diğer ilgili bilim dalları yanında Antropoloji, Genel Sosyoloji, Tarih, Edebiyat gibi bilim dallarından konuya ilgi duyan bilim adamlarını da projeye dâhil ederek belirlenecek ortak bir yöntemle, bireysel çalışmalara göre daha kısa zamanda, daha kapsamlı bilgi elde edilecek ve bu doğrultuda ihtiyaç duyan akademik, resmi ya da gayri resmi bütün kurumların ihtiyaçları karşılanmış olacaktır.

Türkiye’de yaşanan genel toplumsal değişmelerin her biri (yurt içi ve yurt dışı göçler, kentleşme, modernleşme, sekülerleşme vb.), diğer dinî-siyasî gruplarda olduğu gibi Aleviler’de ve Alevilik algılamalarında da bazı değişikliklere sebep olmaktadır. Bu çerçevede Türkiye, 1980’lerden itibaren dinî kimliklerin dışavurumunda ciddî bir artışın olduğu, buna bağlı olarak da dinî-kültürel organizasyonların ve kurumsallaşmanın yaşandığı bir döneme tanıklık etmektedir. Sünnî gruplarda olduğu gibi amaç ve işleyiş bakımından farklılıklar arz etse de Alevî gruplarda da bunu görmek mümkündür.

1950’li yıllardan itibaren Türkiye’de yaşanan genel göçe paralel olarak kentle tanışıklığı artan Aleviliğin, geleneksel kültür içerisinde köy doğal yaşamında varlığını sürdürügelmiş bazı uygulamalarında kente uyarlanmış bazı taleplerin ortaya çıktığı görülmüştür. Günümüzde çoğu zaman Alevilikle eş zamanlı gündeme gelen cemevi ve onun hukuksal ve toplumsal statüsü hakkındaki talepler buna verilecek en iyi örnektir.

Alevi toplumsal bütünlüğünün sağlanmasında ve sürdürülmesinde merkezi konumu bulunan dedeliğin işlevlerinde kente göçle birlikte ya-

şanan değişikliklerin varlığı, olgununun günümüz yapısal karakterini anlamak için, Aleviliğin klasik tanımlarının tekrar gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır.

Sonuçta şunu belirtmek gerekir ki, Aleviliğin ya da Alevilerin bugünkü problemlerinin bir kısmı, zannedildiği gibi onların geçmişte Sünnilerle yaşadıkları sorunların günümüze yansımaları değildir. Tam tersine, toplumsal yaşamda ciddî kırılmalara ya da değişimlere neden olan toplumsal değişim etmenlerinin her biri genelde Türkiye halkını, özelde de Alevileri bazı değişimlere zorlamaktadır. Dolayısıyla, tartışmaları ve arayışları ideolojik kalıplar üzerinden yürütmek yerine doğru bilgi zeminli bir çaba içerisine girmek yapılması gereken ilk adım olacaktır. Bu konuda Aleviler kadar Sünnilerin de soruna çözüm bulma noktasında sorumlulukları bulunmaktadır.

Öneriler

- Aleviliğin inanç yapısında, en azından teoride, önemli bir yeri olan kendisine özgü "sır" dünyasının dışı açımındaki isteksizlik, bu konunun araştırılmasında karşılaşılan önemli bir zorluktur. Bilindiği gibi Aleviler'de bazı farklı uygulamalar bulunmakla birlikte, geleneksel olarak "sırrı fâş eylemek"(sırrı yabancıya açıklamak) bir düşkünlük sebebidir. Gizli uygulamaların en başında da cem ayini gelmektedir. Bundan dolayı, uzun süre Alevilik olgusu, özellikle Sünni araştırmacılara kapalı kalmıştır.

- Din alanı, toplumun alan araştırmalarında sorulara çok rahat cevap vermek istemediği bazı özel kabuller ve ilişkileri kapsamaktadır. Bunun için, toplumsal olgular konusunda yapılan çalışmalarda uygulanabilecek basit bir takım yöntemler, söz konusu özel alan için geçerli olmamaktadır. Zira din, hassas bir alanı kapsamaktadır. Dolayısıyla hassas bir alanı incelemek için de yine hassas bir metodoloji³³ geliştirmeye ihtiyaç vardır.

- Günümüzde Aleviliğin, siyasî bir grup ya da parti gibi algılanması, konunun sağlıklı değerlendirilmesine engel olmaktadır. Alevilerin, geçmişten gelen muhalif duruşları yerine, daha uzlaşmacı bir bakış açısı ve yaklaşım tarzı geliştirmeleri uygun olacaktır. Bunun için, Sünnilerle düzeyli iletişimin geliştirilmesinde fayda vardır.

- Aleviliğin anlaşılması, sadece Alevilerin gayretiyle sağlanacak bir durum değildir. Sünnilerin bu konuda yapacakları, Alevilerle ilgili geç-

33 Hassas konuları araştırma metodolojisiyle ilgili geniş bilgi için bkz. Claire M. Renzetti-Raymand M. Lee, *Researching Sensitive Topics*, Sage Publications, London 1993

mişten günümüze aktarılan söylentilerle yetinmek yerine, onları bizzat tanıma yoluna gitmektir. Bu bağlamda Sünnilerin Alevilik konusundaki bilgi eksiklerini gidermeleri gerekir. Bunun için etkili olabilecek ilgili devlet kurumları ve sivil toplum örgütlerinin katkısı zorunludur.

- Alevi nüfusun yoğun olduğu köylerde görev yapan ya da şehirlerde Alevilerle irtibatı bulunan Diyanet personelinin Aleviliğin tarihi, kültürel yapısı yanında, genel ve özel din öğretim metodları konusunda desteklenmesi gerekmektedir. Aynı şekilde, Din kültürü ve ahlak bilgisi ders öğretmenlerinin de olgunun öğretim konusu olarak işlenmesi noktasında donanımlı olmaları gereklidir. Bu amaçla düzenlenecek seminerlerin, her yıl yenilenmesi, tecrübe edilen uygulamalara yeni ilavelerin yapılması uygun olacaktır.